

České kontaktné javy na báze Slovenského národného korpusu

Katarína Gajdošová
Jazykovedný ústav E. Štúra SAV
katarinag@korpus.sk

ABSTRACT: The article is aimed at the issue of Czech contact phenomena in Slovak also discussed in *České kontaktné javy v slovenčine* (Czech Contact Phenomena in Slovak; published in 2005) and *Komunikatívna efektívnosť českých kontaktných javov v súčasnej slovenčine* (Communicative Effectiveness of Czech Contact Phenomena in Contemporary Slovak; published in 1991) written by Miloslava Sokolová.

A source of material at that time were various reference books, press excerpts, TV excerpts, as well as analyzed recordings of spontaneous discussions of students at the Faculty of Arts, Pavol Jozef Šafárik University of Prešov. Second article aims to provide an analysis of use of contact means and their non-contact variants based on data obtained from the sociolinguistic questionnaire designed by the author herself. The article also deals with findings of the mentioned sociolinguistic research from the 90's. These findings will be further compared to the contact means and their non-contact variants which are nowadays captured in the Slovak national corpora.

1 Úvod

Slovenský národný korpus so svojimi písanými aj hovorenými databázami je vhodný zdroj, ktorý poskytuje obraz o fungovaní rôznych jazykových aj nejazykových prvkov. Korpusy sú zaujímavým súborom rôznorodých dát, v ktorých je možné sledovať použitie konkrétnych slov, tvarov, spojení a pod. Sú tiež neoceniteľným zdrojom porovnávacieho materiálu pri pohľade na niektoré staršie jazykové výskumy. V našom článku sa budeme venovať problematike kontaktných tvarov na báze písaného a hovoreného korpusu. Inšpiráciou sa pre nás stal dotazníkový výskum M. Sokolovej, ktorý realizovala v 90. rokoch minulého storočia. Zameriavame sa na sledovanie vybraných kontaktných aj nekontaktných tvarov, ktoré uvádza M. Sokolová, osobitne na tvary zo 4. skupiny, na ich frekvenciu a fungovanie v písaných a hovorených textoch.

2 Kontaktný výskum v 90. rokoch 20. storočia

M. Sokolová realizovala v 90. rokoch minulého storočia rozsiahly sociolingvistický výskum so zameraním na používanie kontaktných variantov v slovenčine (Sokolová, 1991; 1995). Zoznam kontaktných prvkov utvorila zozbieraním materiálu z jazykových príručiek, jazykovedných časopisov, slovenských prekladov z češtiny, z dennej tlače, televíznych relácií a z analýz nahrávok voľných prehovorov študentov (tamže: 188). Spolu zhromaždila 330 kontaktných a nekontaktných variantov z oblasti hláskoslovia, morfonológie, tvaroslovia, syntaxe, derivácie, lexiky, subštandardných slov a štylisticky príznakových spisovných prostriedkov. V dotazníku ich rozdelila do 4 skupín podľa miery komunikatívnej efektívnosti jazykových prostriedkov. Jej ukazovateľmi sú frekvencia jazykových prostriedkov (respondenti podčiarkli, ktorý z dvojice výrazov bežne používajú) a ich hodnotenie používateľmi ako bežné, umelé a nenáležité.

Autorka distribuovala 500 dotazníkov v rozmedzí troch mesiacov (október – december 1990). Z úplne vyplnených 414 dotazníkov ďalej spracovala vybranú vzorku 360 dotazníkov

od respondentov z východného a stredného Slovenska. M. Sokolová v zozbieranom materiáli identifikovala 4 skupiny kontaktných javov, ktoré sa líšia mierou komunikatívnej efektívnosti kontaktných a nekontaktných tvarov.

I. skupinu tvorí 15¹ kontaktných tvarov, ktorých komunikatívna efektívnosť je podstatne vyššia ako komunikačná efektívnosť nekontaktných tvarov. Ide o nasledujúce nekontaktné tvary: *posilovňa, strúhatko, malorážka, čipok, snímok, sáčkový, kelímok, od Nadi, kamaše, jedna, brebtať, nórština, vyvenčiť, arabština*.

II. skupinu tvorí 16 kontaktných variantov, ktorých komunikatívna efektívnosť je vyššia ako komunikačná efektívnosť nekontaktných tvarov. Ide o tieto tvary: *blond, krabica, kojenec, dopisný, prádlo, náväznosť, nevadí, princezny, kojit', klik, chudokrvný, špáratko, mandelínka, žrdka, drátenka, nedomykavý*.

III. skupina sa skladá z 8 dvojíc, pri ktorých sa číselné hodnoty vyjadrujúce komunikatívnu efektívnosť kontaktných a nekontaktných variantov vyrovnávajú. Sú to tieto dvojice: *pomazánka – nátierka, odstavec – odsek, vyvenčiť psa – vyjsť so psom/vyvetrať psa, Ostravsko – okolie Ostravy, námatkový – náhodný, chovanie – správanie sa, slúchatko – slúchadlo, náhražka – náhradka, vička – viečka, garniž – garníža*.

Posledná, IV. skupina obsahuje 106 kontaktných variantov s malou komunikatívnou efektívnosťou, ktorých nekontaktné náprotivky sú charakteristické vysokou komunikatívnou efektívnosťou. „Jazyková kodifikácia je v tejto skupine v súlade s komunikatívnou normou a malá komunikatívna efektívnosť kontaktných variantov súvisí hlavne s nízkou komunikatívnou funkčnosťou, s ich nesystémovosťou a s faktom, že nemajú oporu v slovenských nárečiach (tamže: 197). Skupinu tvoria nasledujúce varianty: *kludne, klud, nie je, poznať, zdobneliny, navyiac, nie je vidieť, mimo zákon, varianta, snád', plzeňské, dopis, viedeňský, oraziť, letovačka, osemdesiat jedna, spústa, rys, brebt, od cárovny, Češi, medaile, doprovod, fronta, rákosie, napadlo mu, rok končí, vážti' si + G, zúčastniť sa + G, predsedkyňa, kedy, jedná sa, formule, laťka, ješitný, dielci, mimo plochu, salám, na klavír, belosi, horkokrvný, kartáč, je treba, nemovitý, beztak, potiaže, obnos, tak láskavá, tak milý, kapesník, kúpil ste, kotník, blbý, vrátil ste, námestok, neni poznať, neni vidieť, jatrá, reštrikcia, prestárly, buňka, následný, v prvej rade, odozva, pádny, tržný, aromaticnosť, špecifičnosť, Valaši, mluví, ovšem, švanda, Trnavsko, východzí, pohrešovaná, ku kráľovne, vleklý, hrúza, kapsa, vážti' si + G, prevádzať, stávka, usilovať o, použiť + G, límec, námestkyňa, sebevrah, k pitíu, doličný, vzniklé, miestopredseda, u podnikov, pieskovište, niečo + G, zmienka, podivín, obdržať, liknavý, váhavý, vsadiť, postrádať, hlesnúť, z diecéze, preličenie, tvorčí, hrište, potrebovať + G, užitá, pracovište*.

3 Materiálový výskum

Ako zdroj dát na náš výskum sme použili písaný korpus *prim-6.0-public sane* (ďalej SNK), ktorý má veľkosť 1 121 400 341 tokenov, a Slovenský hovorený korpus *s-hovor-4.0* (ďalej SHK), ktorý obsahuje 2 611 504 tokenov. Vzhľadom na spoločensko-politické (a aj jazykové) zmeny, ktoré nastali v našej krajine v roku 1993, sme sa rozhodli sledovať frekvencie jednotlivých kontaktných a nekontaktných tvarov v písanom korpuse oddelene v textoch do roku 1992 (vrátane) a po roku 1992. V SHK takto frekvencie výskytov jednotlivých tvarov nerozlišujeme, keďže temer všetky nahrávky, ktorých prepisy SHK obsahuje, boli utvorené až po roku 1992.

¹ Číselné údaje vo všetkých skupinách uvádzame podľa M. Sokolovej.

V tabuľke č. 1 uvádzame na základe roku vydania textov (doc.date) počty tokenov, ktoré obsahujú texty v príslušnej skupine, a percentuálne zastúpenie textov z príslušnej skupiny v písanom korpuse *prim-6.0-public-sane*. Skupina *Iné* zahŕňa texty, ktoré majú v položke rok vydania (doc.date) neurčené (XXX, prázdne miesto), neurčiteľné (YYY) alebo neznáme hodnoty (TTT).

písaný korpus <i>prim-6.0-public-sane</i>		
kategória textov	počet tokenov	zastúpenie textov v korpuse (%)
Texty ≤ 1992	58 096 408	5,18
Texty ≥ 1993	1 041 182 921	92,85
Iné	22 121 012	1,97

Tabuľka č. 1

Pri skúmaní kontaktných variantov v korpusoch je potrebné uvedomiť si niektoré skutočnosti. Prvou je percento výskytu kontaktných a nekontaktných tvarov. Kontaktné tvary v korpusoch nachádzame, ale vzhľadom na veľkosť korpusov ide o relatívne nízke čísla. V písanom korpuse, ktorého rozsah je viac ako miliardový, sa javia percentuálne podiely výskytov jednotlivých tvarov ako zanedbateľné. Napr. kontaktné slovo *snád'*, ktoré je zo všetkých nami analyzovaných výrazov najfrekvencovanejšie, sa v písanom korpuse vyskytuje 18 231-krát, čo predstavuje len 0,0016 % z celého korpusu. Najfrekvencovanejší nekontaktný tvar *treba* (vedľa kontaktného tvaru *je treba*) sa vyskytuje v písanom korpuse 387 062-krát, čo je 0,35 %. Na porovnanie tretia najfrekvencovanejšia lema *byť*, ktorá je súčasne prvým najfrekvencovanejším slovom po bodke a čiarku, sa nachádza v písanom korpuse *prim-6.0-public-sane* 24 373 146, čo predstavuje 21,73 %.

Výskyt nekontaktných tvarov v hovorenom korpuse sú v absolútnych číslach ešte nižšie, keďže hovorený korpus tvorí len 0,23 % písaného korpusu.

Vyhľadávanie kontaktných tvarov v písanom korpuse je v niektorých prípadoch komplikované vzhľadom na homonymiu (tvarovú aj významovú). Napr. pri hľadaní kontaktného tvaru *medaile* (N pl.) sa stretávame s tvarovou homonymiou správneho tvaru tohto slova (L. sg). V korpuse nachádzame pri tvare *medaile* morfológickú značku SSfs3 (femininum, singulár, datív) aj SSfs6 (femininum, singulár, lokál). Na výskum homonymných tvarov v korpuse je teda nepostačujúce použiť len vyhľadávanie na základe konkrétneho tvaru slova a morfológickej značky, ale nevyhnutná je aj ručná selekcia. Okrem tvarovej homonymie sa pri vyhľadávaní kontaktných tvarov môžeme stretnúť aj s významovou homonymiou. Nekontaktné tvary majú viac významov, pričom kontaktný tvar zahŕňa zväčša len jeden z nich. Pri vyhľadávaní v korpuse je preto potrebné počítať s nárastom počtu výskytov v prípade nekontaktných viacvýznamových tvarov. Na zistenie zodpovedajúceho počtu výskytov nekontaktného tvaru, ktorý predstavuje prislúchajúci význam kontaktného tvaru, je potrebná opäť ručná selekcia. Napr. nekontaktné sloveso *dostať* má 9 významov (Krátky slovník slovenského jazyka, 2003). Ale len prvý význam (*prijat' (niečo dávané, poskytované, posielané ap.): d. balík, list, d. platňu do daru*) zodpovedá významu kontaktného slovesa *obdržať*.

Pri tvorbe a spracovaní dotazníkového výskumu sú autori zväčša obmedzení rozsahom dotazníka, ktorý eliminuje počet skúmaných javov. Vzhľadom na časové a textové obmedzenia je možné zaradiť do dotazníkového výskumu len isté skúmané prvky, v prípade

kontaktných javov je veľmi náročné skúmať niekoľko sto kontaktných tvarov. M. Sokolovej sa to však podarilo. Pri skúmaní ne/kontaktných javov v korpusoch nie je výskum z tohto hľadiska obmedzený. Preto je možné skúmať aj viaceré náprotivky ku kontaktným tvarom, napr. pri kontaktnom tvare *snád'* môžeme sledovať existenciu aj ďalších nekontaktných slov. M. Sokolová uvádza v dotazníku tvar *hádam*, v korpuse môžeme venovať pozornosť aj nekontaktným náprotivkom *vari* a *azda*.

Vyhľadávanie v korpuse na základe lemy umožňuje sledovať výskyt ne/kontaktného tvaru v celej jeho paradigme, napr. lema *kludný*, paradigma spojenia *tak milý/tak milá*, honoratív vyjadrený spojením *akéhokolvek slovesa v tretej osobe singuláru + zámena ste*. Podobne je možné využiť výhody hľadania na základe regulárneho výrazu, keď sledujeme širšiu skupinu kontaktných tvarov, napr. číslovku *jedna – osemdesiat jedna*, spojenie substantíva + reflexívneho slovesa bez reflexívneho *sa – rok končí*).

Z 330 kontaktných tvarov, ktoré zhromaždila M. Sokolová do svojho dotazníkového výskumu, sme si vybrali 16 kontaktných tvarov. Tie sme rozdelili do 5 skupín na základe rovnakých zmien, ktoré sa v nich nachádzajú v porovnaní s ich nekontaktnými náprotivkami:

a) hláskové zmeny: *viedeňský, buňka, zmieňka, plzeňský* – nekontaktné tvary *viedenský, bunka, zmienka, plzenský; Češi, beloši, Valaši* – nekontaktné tvary *Česi, belosi, Valasi*;

b) slovtvorné zmeny: *predsedkyňa, námestkyňa* – nekontaktné tvary *predsedníčka, námestníčka; hrište, pieskovište, pracovište* – nekontaktné tvary *ihrisko, pieskovisko, pracovisko*;

c) lexikálne zmeny: *dielčí, tvorčí, mluvčí* – nekontaktné tvary *čiastkový, tvorivý, hovorca, predstaviteľ, spíker*;

d) morfológické zmeny: *mimo zákon, mimo plochu* – nekontaktné tvary *mimo zákona, mimo plochy*.

4 Analýza vybraných tvarov

Frekvenčnú analýzu vybraných kontaktných tvarov v materiáli SNK a SHK uvádzame v nasledujúcich prehľadoch. V každej tabuľke sa nachádzajú tieto údaje:

Dotazníkové výsledky obsahujú číselné údaje frekvencie, hodnotenia ne/kontaktných tvarov ako bežných, umelých a nenáležitých podľa výskumu M. Sokolovej (1990), na základe ktorých určovala mieru komunikatívnej efektívnosti jazykových prostriedkov. Ak sú číselné hodnoty frekvencie a hodnotenia ako bežné vysoké a hodnoty umelé a nenáležité nízke, je príslušný ne/kontaktný jav považovaný za komunikačne efektívny. Ak sú hodnoty frekvencie a hodnotenia ako bežné nízke a hodnoty umelé a nenáležité vysoké, je ne/kontaktný jav považovaný za komunikačne neefektívny. „Miera komunikatívnej efektívnosti jazykových prostriedkov je priamo úmerná frekvencii a hodnoteniu týchto prostriedkov v komunikácii ako adekvátnych (bežných) a nepriamo úmerná s ich hodnotením ako prostriedkov pôsobiacich v spisovnom vyjadrovaní umelo a nenáležité“ (porov. Sokolová, 1990: 197).

Korpusové frekvencie obsahujú výskyt konkrétneho tvaru v SHK a SNK, v SNK osobitne aj výskyt v textoch do roku 1992 (vrátane) a v textoch od roku 1993. Konkrétne výskyt sme zo SNK získali hľadaním na základe lemy a pomocou regulárneho výrazu, kde

koreň slova obsahuje časť skúmaného slova, ale jeho lema nie je totožná s hľadaným slovom². Tak sme mohli do frekvencie započítať aj výskyty, ktoré obsahujú napr. preklepy, chybné umiestnený dlžeň alebo majú automaticky nesprávne priradenú lemu.

V SHK sme okrem dvoch vyššie spomínaných spôsobov vyhľadávania používali aj vyhľadávanie na základe výslovnosti (pron) keďže niektoré odchýlky od štandardnej výslovnosti sú zachytené v prepise za lomkou, napr. *bunka/buňka*.

kont. tvar	Dotazníkové výsledky (M. Sokolová, 1990)				Korpusové výskyty			
	frekv.	bežné	umelé	nenálež.	s-hovor-4.0	prim-6.0-sane	≤ 1992	1993 ≥
Češi	36,4	51,1	22,8	26,1	63	749	6	722
beloši	23,1	38,3	30,6	31,1	0	0	0	0
Valaši	16,1	26,7	40,8	32,5	0	25	0	23

Tabuľka č. 2: Kontaktné tvary *Češi*, *beloši*, *Valaši*

nekont. tvar	Dotazníkové výsledky (M. Sokolová, 1990)				Korpusové výskyty			
	frekvencia	bežné	umelé	nenáležitité	s-hovor-4.0	prim-6.0-sane	≤ 1992	1993 ≥
Česi	69,7	80,8	17,5	1,7	92	20 853	263	19 967
belosi	83,3	87,8	10,8	1,4	0	872	220	519
Valasi	85,6	91,4	7,5	1,1	0	809	54	147

Tabuľka č. 3: Nekontaktné tvary *Česi*, *belosi*, *Valasi*

Z trojice *Češi*, *beloši*, *Valaši* je v SNK aj SHK najfrekventovanejší tvar *Češi*, hoci je prekvapujúce, že v textoch do roku 1992 sa nachádza len 6-krát. Výskyt tohto tvaru v SHK je v pomere 2:3 (kontaktný : nekontaktný tvar) a oba tvary patria v SHK k najfrekventovanejším zo skúmaných tvarov. Pomer tvaru *Česi* v textoch do roku 1992 (vrátane) a od roku 1993 je 1:120 v porovnaní s výskytom kontaktného tvaru *Češi* v rovnakých textoch, kde je to 1:76.

Tvar *beloši* sa nenachádza ani v písanom, ani v hovorenom korpuse. Nachádzame ho len 2-krát v korpuse *prim-6.0-public-all*, pričom jeden zdroj je odborný – lingvistický a ide o príklad nesprávneho tvaru v časopise Kultúra slova, druhý výskyt sa nachádza v texte z webového portálu referaty.sk.

Hoci v SHK kontaktný tvar *Valaši* ani nekontaktný tvar *Valasi* nenájdeme, v SNK sa kontaktný tvar nachádza 25-krát, prevažne v textoch od roku 1993.

Aj frekvenčné ukazovatele z dotazníkového prieskumu M. Sokolovej sú najvyššie pri kontaktnom tvare *Češi*, nižšie hodnoty sú pri tvaroch *beloši* a *Valaši*. To môže byť spôsobené vplyvom vtedajšej dôkladnej korektorskej práce.

² Napr. [word="predsedk.*" & lemma!="predsedkyňa"]

kont. tvar	Dotazníkové výsledky (M. Sokolová, 1990)				Korpusové výskyty			
	frekv.	bežné	umelé	nenálež.	s-hovor-4.0	prim-6.0-sane	≤ 1992	1993 ≥
predsedkyňa	30,3	54,4	26,4	19,2	5	802	19	763
námestkyňa	9,7	22,2	40,3	37,5	0	1	0	1

Tabuľka č. 4: Kontaktné tvary *predsedkyňa*, *námestkyňa*

nekont. tvar	Dotazníkové výsledky (M. Sokolová, 1990)				Korpusové výskyty			
	frekv.	bežné	umelé	nenálež.	s-hovor-4.0	prim-6.0-sane	≤ 1992	1993 ≥
predsedníčka	81,4	91,9	5,6	2,5	11	19 199	150	18 622
námestníčka	90	95,3	4,2	0,6	0	1 800	8	1 783

Tabuľka č. 5: Nekontaktné tvary *predsedníčka*, *námestníčka*

Frekvenčné údaje spolu s hodnotením kontaktných tvarov *predsedkyňa* a *námestkyňa* z dotazníkových výsledkov M. Sokolovej svedčia o častejšom používaní slova *predsedkyňa* v porovnaní so slovom *námestkyňa*. Aj korpusové hodnoty ukazujú, že tento výraz je používanější. V SHK sa nachádza tvar *predsedkyňa* 5-krát, pričom tvar *námestkyňa* sa v hovorenom korpusu nenachádza vôbec. V písaných textoch je *predsedkyňa* s *námestkyňou* v pomere 802:1. Aj pri nekontaktných tvaroch je frekventovanejší tvar *predsedníčka*, ktorý nájdeme aj v SHK. Pomer výskytu kontaktného tvaru *predsedkyňa* a nekontaktného tvaru *predsedníčka* je 1:24.

Výskyty tvarov *predsedkyňa*, *námestkyňa* v písaných textoch mohli ovplyvniť aj mimojazykové faktory. *Námestkyňa* má len jednotlivý výskyt, lebo predtým ženy nezastávali vrcholové pozície. Kontaktný tvar *predsedkyňa* má vysoké frekvenčné hodnoty aj vo výsledkoch M. Sokolovej (30 %), čo mohlo byť spôsobené prienikom tohto tvaru z administratívnej a politickej lexiky, ktorá bola v spoločnom štáte ovplyvňovaná českými inštitúciami. V súčasnosti vidíme jednoznačnú prevahu nekontaktného tvaru *predsedníčka*.

kont. tvar	Dotazníkové výsledky (M. Sokolová, 1990)				Korpusové výskyty			
	frekv.	bežné	umelé	nenálež.	s-hovor-4.0	prim-6.0-sane	≤ 1992	1993 ≥
viedeňský	40,8	55,8	29,5	15,6	0	31	0	30
buňka	20,6	28,3	37,5	34,2	11	23	2	21
zmieňka	6,9	12,2	57,2	30,6	0	0	0	0
plzeňské	44,2	61,1	25	13,9	0	23	0	23
plzeňský	neanalyzuje				0	164	0	164

Tabuľka č. 6: Kontaktné tvary *viedeňský*, *buňka*, *zmieňka*, *plzeňské*

kont. tvar	Dotazníkové výsledky (M. Sokolová, 1990)				Korpusové výskyty			
	frekv.	bežné	umelé	nenálež.	s-hovor-4.0	prim-6.0-sane	≤ 1992	1993 ≥
viedenský	62,8	75	19,7	5,3	29	18 380	625	17 111
bunka	78,3	87,2	10,8	1,9	14	29 901	1 683	27 538
zmienka	90,6	95,3	3,1	0,3	14	19 399	1003	17 902
plzenské	59,7	72,5	20,8	6,7	0	17	0	17
plzenský	neanalyzuje				0	1 779	41	1 709

Tabuľka č. 7: Nekontaktové tvary *viedenský, bunka, zmienka, plzenské*

Vo štvorici kontaktných tvarov *viedeňský, buňka, zmieňka, plzeňské* nedosahujú ich výskyty vysoké čísla, tvar *zmieňka* sa v korpusoch (písanom ani hovorenom) nenachádza vôbec. Ostatné majú v hovorenom korpusu približne rovnakú frekvenciu. Pri porovnávaní výskytov v novších a starších písaných textoch sa nachádzajú viac v textoch po roku 1993.

Tri z týchto tvarov sú základné, tvar *plzeňské* však nie je základným tvarom. Ide o substantívum s adjektívnou paradigmou – *plzeňské (pivo)*. V tomto význame sa kontaktný tvar nachádza v SNK len 6-krát, nekontaktný tvar 23-krát. Okrem adjektívneho substantíva sa tvar *plzeňské* nachádza v korpusu aj ako adjektívum – 17-krát vždy v textoch po roku 1993. V korpusoch sme vyhľadali aj lemu *plzeňský*, aby sme mohli porovnať celú paradigmatu tohto slova. Po odfiltrovaní vlastných mien z písaného korpusu (*Plzeňský Prazdroj, Plzeňský Primus, Plzeňská energetika, Plzeňský kraj*) je lema *plzeňský* z tejto skupiny najfrekvencovanejšia (164 výskytov), hoci v textoch do roku 1992 (vrátane) sa nenachádza ani raz. V SHK sa lema *plzeňský* nevyskytuje vôbec, ani ako výslovnostná realizácia adjektíva *plzenský*.

Tvary z hláskovej skupiny môžeme považovať za minimálne používané. Ide o pomery niekoľko desiatok tisícov výskytov v prípade nekontaktných tvarov k pár desiatkam výskytov kontaktných tvarov.

kont. tvar	Dotazníkové výsledky (M. Sokolová, 1990)				Korpusové výskyty			
	frekv.	bežné	umelé	nenálež.	s-hovor-4.0	prim-6.0-sane	≤ 1992	1993 ≥
dielčí	27,2	41,7	37,5	20,8	0	296	58	230
tvorčí	4,4	10,6	50,8	38,6	1	93	47	42
mluvčí	16,1	30,3	36,9	32,8	1	14	3	9

Tabuľka č. 8: Kontaktné tvary *dielčí, tvorčí, mluví*

kont. tvar	Dotazníkové výsledky (M. Sokolová, 1990)				Korpusové výskyty			
	frekv.	bežné	umelé	nenálež.	s-hovor-4.0	prim-6.0-sane	≤ 1992	1993 ≥
čiasťový	75,6	82,2	15,0	2,8	2	9 019	1 175	7 532
tvorivý	95,3	97,8	1,7	0,6	49	40 545	4 701	34 728
hovorca	46,3	54,8	36,3	8,9	7	112 449	23	111 718
predstaviteľ	33,9	59,3	30,6	10,1	46	146 801	3 515	137 125
spíker	12,1	23,1	58,1	18,8	0	254	13	240

Tabuľka č. 9: nekontaktné tvary *čiasťový, tvorivý, hovorca, predstaviteľ, spíker*

Tabuľka č. 9 obsahuje viac tvarov ako tabuľka č. 8. Je to preto, lebo kontaktnému tvaru *mluvčí* zodpovedajú podľa M. Sokolovej (1990) až tri nekontaktné tvary – *hovorca, predstaviteľ, spíker*. Kontaktné tvary *dielčí* a *tvorčí* sú adjektíva, tvar *mluvčí* je substantívum s adjektívnou paradigmou. Najfrekventovanejším je tvar *dielčí*, ktorý je viac ako 3-násobkom výskytu kontaktného tvaru *tvorčí* a 21-násobkom výskytu tvaru *mluvčí*. Pri nekontaktných tvaroch je však používanější tvar *dielčí*. Pri kontaktnom tvare *tvorčí* je výskyt v textoch pred vznikom samostatnej Slovenskej republiky a po vzniku samostatnej Slovenskej republiky skoro vyrovnaný. M. Sokolová (1990) uvádza vo svojom dotazníkovom prieskume ku kontaktnému tvaru *mluvčí* ekvivalenty *hovorca, predstaviteľ* a *spíker*. Pri skúmaní týchto tvarov v SNK a SHK sa stretávame s významovou homonymiou pri slove *predstaviteľ*. V súčasnosti sa vo význame *mluvčí* ustálil nekontaktný tvar *hovorca*. Tvar *spíker* sa často nepoužíva, no v korpuse nachádzame aj jeho prechýlenú podobu *spíkerka* (texty do roku 1992 vrátane – 2 výskyty; texty po roku 1993 vrátane – 22 výskyty).

kont. tvar	Dotazníkové výsledky (M. Sokolová, 1990)				Korpusové výskyty			
	frekv.	bežné	umelé	nenálež.	s-hovor-4.0	prim-6.0-sane	≤ 1992	1993 ≥
hrište	4,4	11,1	49,2	39,7	1	18	0	18
pieskovište	7,8	19,2	44,4	36,4	0	8	4	4
pracovište	2,8	11,4	49,6	40	0	1	0	1

Tabuľka č. 10: Kontaktné tvary *hrište, pieskovište, pracovište*

kont. tvar	Dotazníkové výsledky (M. Sokolová, 1990)				Korpusové výskyty			
	frekv.	bežné	umelé	nenálež.	s-hovor-4.0	prim-6.0-sane	≤ 1992	1993 ≥
ihrisko	95,6	98,6	0,1	0,8	46	122 073	1 172	120 623
pieskovisko	92,2	97,8	0,1	1,4	5	2 452	51	2 385
pracovisko	95,8	98,3	0,1	0,8	149	62 568	13 800	48 027

Tabuľka č. 11: Nekontaktné tvary *ihrisko, pieskovisko, pracovisko*

Najfrekventovanejším tvarom v tejto skupine je tvar *hrište*, ktorý jediný nájdeme aj v hovorenom korpuse. Okrem uvedených výskytov sa v SNK nachádza aj vlastné meno *Ihrište* (dedina neďaleko Púchova). Do tejto skupiny – zakončenie kontaktných tvarov na *-šte* –

môžeme zaradiť aj ďalšie substantíva, napr. *stanovište, nástupište, schodište, útočište, skladište, riečište, výstupišťe, ohnište, semenišťe, letišťe, obetište, strelišťe, kúpalište*, ktoré sa vyskytujú v písaných aj hovorených komunikátoch.

Nekontaktové tvary *ihrisko, pieskovisko* majú aj vo frekvenciách z dotazníkového prieskumu vysoké frekvenčné hodnoty (viac ako 90 %). Kontaktné podoby týchto slov sa nevyskytujú v súčasnosti ani v hovorenom korpuse.

kont. tvar	Dotazníkové výsledky (M. Sokolová, 1990)				Korpusové výskyty			
	frekv.	bežné	umelé	nenálež.	s-hovor-4.0	prim-6.0-sane	≤ 1992	1993 ≥
mimo zákon	45,3	63,3	23,3	13,3	0	306	9	271
mimo plochu	25,8	47,2	34,4	18,3	0	47	0	44

Tabuľka č. 12: Kontaktné tvary *mimo zákon, mimo plochu*

kont. tvar	Dotazníkové výsledky (M. Sokolová, 1990)				Korpusové výskyty			
	frekv.	bežné	umelé	nenálež.	s-hovor-4.0	prim-6.0-sane	≤ 1992	1993 ≥
mimo zákona	56,4	71,7	20,7	6,7	0	765	53	689
mimo plochy	78,6	87,5	10,6	2	0	182	3	177

Tabuľka č. 13: Nekontaktové tvary *mimo zákona, mimo plochy*

Pri vyhľadávaní predložkových spojení sme zvolili vyhľadávanie na základe spojenia lemy a konkrétneho tvaru slova s rozsahom až do troch pozícií medzi predložkou a substantívom³. Nevyhovujúce výskyty sme odfiltrovali. V SHK sa ani jeden z uvedených ne/kontaktových tvarov nenachádza, ale v hovorenom korpuse sme našli podobné kontaktné spojenia zložené z predložky *mimo* a substantíva v akuzatíve (*mimo láger, mimo plán, mimo prax*). Pomer výskytov kontaktného spojenia *mimo zákon* a nekontaktného spojenia *mimo zákona* je 2:5, pomer výskytov nekontaktného spojenia *mimo plochu* a nekontaktného spojenia *mimo plochy* je 1:4. Aj v tomto type kontaktných spojení je korpus ako zdroj materiálu veľmi nápomocný. Prostredníctvom CQL vyhľadávania dokážeme identifikovať viaceré spojenia predložky *mimo* a substantíva v akuzatíve, napr. *mimo cestu, súťaž, bránu, vozovku, mesto, hru, dosah, trať, službu, rámeč, súťaž, región, bránku*. Prvý z uvedených dokladov – *mimo cestu* – je v SNK frekventovanejší ako spojenie *mimo zákon* zaradené do dotazníka M. Sokolovej.

Frekvencia kontaktných spojení *mimo zákon* u M. Sokolovej nebola celkom zanedbateľná. Toto spojenie ostalo aj v súčasných písaných textoch SNK dosť frekventované, čo môže byť dôsledok právnickej terminológie, ktorá ešte stále používa značné množstvo kontaktných tvarov.

5 Záver

V príspevku sme analyzovali vybrané kontaktné a nekontaktové tvary, ktorým sa venovala v 90. rokoch minulého storočia M. Sokolová (1990). Spomenuli sme aj možnosti a limity

3 napr. [lemma="mimo"][]{}{0,3}[word="zákon"]

korpusového vyhľadávania pri sledovaní kontaktných javov. V porovnaní s dotazníkovým výskumom sú jeho prednosťou viaceré aspekty. Tvorca dotazníka je obmedzený počtom skúmaných javov, ktoré predkladá respondentom, a dĺžkou dotazníka, ktorý respondenti vyplnia, resp. sú ochotní vyplniť. V korpuse je možné hľadať opakované a zisťovať použitie konkrétneho javu a jeho frekvenčnú distribúciu podľa potreby. Pri korpusovom spracovaní treba počítať s homonymiou, ktorá môže skresľovať prvotné výskytu. Tie sa ďalej korigujú používaním filtrovacích nástrojov a ručného triedenia. Vyhľadávanie kontaktných tvarov v korpuse prostredníctvom regulárnych výrazov je dôležitým zdrojom materiálu, ktorý poskytne v kontextoch viaceré reálne použitia známych kontaktných zakončení, spojení alebo väzieb.

M. Sokolová spracovala na základe dotazníkového prieskumu 330 kontaktných a nekontaktných tvarov. Inšpirovali sme sa jej materiálom a vybrali sme z neho 16 kontaktných a nekontaktných tvarov, ktoré sme rozdelili do 5 skupín na základe rovnakých zmien v rámci kontaktných tvarov – hláskové (*viedeňský, buňka, zmieňka, plzeňský; Češi, beloši, Valaši*), slovotvorné (*predsedkyňa, námestkyňa; hrište, pieskovište, pracovište*), lexikálne (*dielčí, tvorčí, mluví*) a morfológické zmeny (*mimo zákon, mimo plochu*). Výsledky dotazníkového prieskumu M. Sokolovej, z ktorého sme čerpali, sú zaujímavým a dôležitým zachytením používania kontaktných javov v istom období. Súčasne sú dobrým východiskom na porovnanie stavu používania týchto tvarov v súčasnom jazyku.

Z našej analýzy vyplynulo výraznejšie používanie nekontaktných tvarov v písaných aj hovorených textoch. V korpuse sa vyššia frekvencia potvrdila pri kontaktných tvaroch *Češi, predsedkyňa, dielčí* a v spojení *mimo zákon*. Ďalšie kontaktné tvary už také vysoké frekvencie nedosahujú. Nízke frekvenčné ukazovatele (do 10 %) sa nachádzajú vo výsledkoch M. Sokolovej pri kontaktných tvaroch *pracovište, hrište, tvorčí, zmieňka, námestkyňa*. Okrem tvaru *dielčí*, ktorý sa v textoch písaného korpusu zaradil medzi jeden z najfrekventovanejších (296 výskytov), sa frekvenčné hodnoty spomínaných kontaktných tvarov v korpusových textoch nelíšili od výsledkov M. Sokolovej. Kontaktné tvary *beloši, námestkyňa, zmieňka* a *pracovište* sa v korpusoch nevyskytujú vôbec alebo len raz. Zaujímavý je ústup používania kontaktného tvaru *beloši*, ktorý dosahoval u M. Sokolovej frekvenciu až 23 %. Stabilnú a dosť vysokú frekvenciu si aj v nových písaných textoch udržuje kontaktné spojenia *mimo zákon* a podobné spojenia predložky *mimo* a substantíva v akuzatíve.

REFERENCIE

DORUEA, J. - KAČALA, J. - MARSINOVÁ, M. et al (2003): *Krátky slovník slovenského jazyka*. 4. dopl. a upr. vyd. Bratislava: Veda.

SOKOLOVÁ, M. (1995): České kontaktné javy v slovenčine. In: S. Ondrejovič – M. Šimková (ed.), *Sociolingvistické aspekty výskumu slovenčiny*. Bratislava: Veda, 188-206.

SOKOLOVÁ, M. (1991): České kontaktné javy v slovenskom individuálnom vyjadrovaní. In: E. Hleba (ed.), *Česko-slovenské vzťahy v rokoch 1918 – 1938 (literatúra, jazyk, história, pedagogika)*. Košice: Univerzita P. J. Šafárika, 225-239.

Slovenský hovorený korpus (2012) – *s-hovor-4.0*. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV. Dostupný z WWW: <http://korpus.juls.savba.sk>.

Slovenský národný korpus (2013) – *prim-6.0-public-all*. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV.

Dostupný z WWW: <http://korpus.juls.savba.sk>.

Slovenský národný korpus (2013) – prim-6.0-public-sane. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra.
Dostupný z WWW: <http://korpus.juls.savba.sk>.